

ERDEI IVÁN MÁRK

SZTE BTK Történettudományi Doktori Iskola

Aetas 39. évf. 2023. 4. szám, 100–117.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2023.4.100-117

www.aetas.hu

Egy fiatal főúr helykeresése a magyar arisztokrácia köreiből

*Zrínyi Ádám küzdelme a muraközi és légrádi kapitányi cím elnyeréséért
két 1687 nyarán Batthyány II. Kristófhoz írt levele tükrében**

1679 tavaszán egy frissen egyetemet végzett ifjú főúr tért vissza hosszú távollét után muraközi családi birtokaira. Még nem volt nagykorú, teljesen árva volt – édesapja, édesanyja és gyámja már nem voltak az élők sorában –, így egyedül kellett szembenéznie a birtokain uralkodó áldatlan állapotokkal. Ez az időszak kiemelten fontos a jogász, hadmérnök Zrínyi Ádám (Bécs, 1662. november 24. – Zalánkemén, 1691. augusztus 19.) életében, aki a császári és királyi hadak alezredese volt. A költő, hadvezér és politikus Zrínyi VII. Miklós (1620–1664) fia ekkor tette meg első jelentősebb lépéseit a katonai és a közéleti pályán. Az alábbiakban Zrínyi Ádám Batthyány II. Kristóf dunántúli kerületi és Kanizsával szembeni végvidéki főkapitányhoz (1659–1685)¹ 1679 nyarán magyarul írt két sajátkezű levele alapján mutatom be Ádám küzdelmét a birtokain uralkodó állapotok rendezésére illetve a muraközi és légrádi kapitányi cím megszerzésére.

A két levél jellegét tekintve megemlítendő, hogy magukon viselik a Batthyányakhoz a beosztottjaiktól rendszeresen beérkező levelek általános vonásait, számos olyan információ található bennük, amelyek sokrétű történeti kutatásokhoz szolgálhatnak adalékkal, mint például a törökellenes határvédelem fenntartásának mindennapos problémái, logisztika, a katonák életkörülményei, mindennapi élete.² Ugyanakkor ezek a levelek egyediek, mert eloszlatnak néhány, Zrínyi Ádám történelmi megítélésével kapcsolatos tévhitet. A régebbi korok szakirodalmában felvetődött, hogy a Bécsben született és iskolázott Ádám elszakadt családi gyökereitől, és német identitása volt. Ezt az álláspontot Csuday Jenő történész és Széchy Károly irodalomtörténész képviselték.³ Emellett Takáts Sándor a Zrínyi Ádámról 1928-ban megjelentetett tanulmányában hangsúlyozta, hogy egyesek (nevet nem említett) ráfogták Ádámra, hogy nem tudott magyarul.⁴ A levelek magyar nyelvűsége, illetve a muraközi és légrádi kapitányi cím kitartó követelése Ádám Zrínyiekkel való azonosulásáról vallanak.

A muraközi és légrádi kapitányi cím követelése aligha csak a fiatal főúr becsvágáról szólt, hiszen 1679 nyarán nem ez lett volna az első viselt tisztsége, lévén, hogy édesapja tragikus

* A tanulmányírás során nyújtott önzetlen szakmai segítségért hálás köszönet illeti Tóth Hajnalkát, Szabados Jánost és Csifó Tamás doktorandusz hallgatót.

¹ Pálffy: *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon*, 270.; Tóth: *A Kanizsával szembeni végvidékek*, 49–50.

² A Batthyány-missilisek ebbéli jellegéről lásd: Balogh: *A dunántúli kerületi főkapitány-helyettesek*, 148–149.

³ Csuday: *Zrínyiek a magyar történelemben*, 349.; Széchy: *Gróf Zrínyi Miklós*, V. 213.

⁴ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 492.

halála után alig kétévesen megkapta az uralkodótól a magyar királyi főlovászmesterei címet.⁵ Muraköz és Légrád vára a Zrínyi család birtoka volt, itt ők töltötték be örökjogon a kapitányi tisztséget.⁶ Kiemelendő, hogy maga Légrád a muraközi védelmi rendszer török támadásoknak leginkább kitett helye volt.⁷ Ebből következtethetünk arra, hogy Ádám nemcsak viselni akarta az ősei által is birtokolt címeket, hanem már akkor, 1679 nyarán eldöntötte, hogy a törökök elleni harcnak fogja szentelni az életét. Erről tanúskodik hazatérése a határmenti villongásoktól mentes Bécsből és bekapcsolódása a végvidéki emberpróbáló hétköznapiakba.

Ádám nem tartozik a Zrínyi család legismertebb tagjai közé, ugyanakkor a neves főnemesi család utolsó férfi tagja, aki hősiiesen harcolt a törökök elleni visszafoglaló háborúban (1683–1699), és életútja számos ponton párhuzamba állítható neves őseivel. Így például ott volt Bécs 1683. évi török ostrománál,⁸ ahogy ükapja, Zrínyi IV. Miklós (1508–1566), a későbbi szigetvári hős is részt vett Bécs 1529. évi védelmében.⁹ Ádám jelen volt a stratégiailag és egyben szimbolikusan is fontos Buda 1686. szeptember 2-án történt visszafoglalásánál.¹⁰ IV. Miklós ugyancsak jeleskedett Buda és Pest 1542. évi sikertelen ostrománál.¹¹ Ádám részt vett a szintén jelképes értékkel bíró, második mohácsi csatának is nevezett nagyharsányi csatában (1687. augusztus 12.),¹² míg IV. Miklós testvérbátyja, Zrínyi Mihály (†1526) az 1526. augusztus 29-i mohácsi csatában halt hősi halált.¹³ Továbbá Zrínyi Ádám részt vehetett családja névadó várának, a Zágrábtól közel 120 kilométerre délkeletre fekvő Zriny (Zrin) és környékének felszabadításában is 1688 augusztus–szeptemberében.¹⁴

Azonban az ígéretes és családi szimbolikával átszőtt életpályája az 1691. augusztus 19-én lezajlott zalánkeméni¹⁵ (szalánkeméni) csatában véget ért. Ádám tekinthető a csata leg-

⁵ MNL OL A 57. 13. köt. fol. 190.

⁶ Tóth: *A Kanizsával szembeni végvidék*, 43.

⁷ Perjés: *Zrínyi Miklós és kora*, 101.

⁸ Kukuljević Sakcinski: *Izvišće Šimuna Jude Sidića*, 2.; Hausner: *Zrínyi Ádám*, 2007. 174.

⁹ Pálffy: *Egy horvát-magyar főúri család*, 47.; Varga: *Leónidasz a végvidéken*, 100.

¹⁰ Hausner: *Zrínyi Ádám*, 176.; Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 509.

¹¹ Varga: *Leónidasz a déli végvidéken*, 134.; Pálffy: *Egy horvát-magyar főúri család*, 47.; Kukuljević Sakcinski: *Zrin grad i njegovi gospodari*, 67.

¹² Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 93.

¹³ Zrínyi Mihályról kevés megbízható adattal rendelkezünk, a történetírás szinte egyáltalán nem foglalkozott vele. Személyének azonosítása sem problémamentes: Giovanni Antonio Buglio magyarországi pápai nuncius (1524–1526) mohácsi csatára vonatkozó vesztességlistáján tévesen Zrínyi Mátyásként (Mathias Zlinii) említi (Kalous: *Elfelelt források a Mohácsi csatáról*, 611.; B. Szabó-Farkas: *Örök Mohács*, 219.). Luccari Jakab raguzai történetíró úgy említi, mint János fiát („*Michaelus Conte di Srino figliuolo di Giovanni*”), azaz tévesen apjának jelöli a testvérbátyját (Luccari: *Copioso ristretto de gli annali di Rausa*, 148.). Forstall Márk, Zrínyi VII. Miklós, majd Zrínyi IV. Péter szolgálatában levő ír származású Ágoston-rendi szerzetes és történetíró az 1667-ben levéltári források alapján megírta, a Zrínyi család leszármazásáról szóló munkájában III. Miklós fiaként említi, akinek a testvérbátyja volt a Luccari munkájában feltűnő I. János, a későbbi szigetvári hős, IV. Miklós pedig a testvéröccse (Forstall: *A Zrínyi grófok leszármazása*, 382.). Forstall egyáltalán nem említi, hogy a családnak lett volna Mátyás nevű tagja. Zrínyi Mihály életútjának feltárása további kutatások tárgyát képezi.

¹⁴ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 512. Takáts idézi Zrínyi Batthyány II. Ádámhoz dunántúli kerületi és Kanizsával szembeni végvidéki főkapitányhoz (1685–1703) 1688. szeptember 6-án írt levelét. A levél sajnos nem maradt fenn eredetiben.

¹⁵ Zalánkemén elnevezésről lásd: *A Magyar Szent Korona Országainak helységnevtára 1913*, 1556. Napjainkban két településre oszlik, Ózalánkeménre (Stari Slankamen) és Újzalánkeménre (Novi Slankamen), mindkettő a mai Vajdaságban található.

ismertebb magyar áldozatának, halála komoly visszhangra talált a korabeli német sajtóban is.¹⁶ Zrínyi Ádám csatatéren történt halála lezárta a Zrínyiek közel három évszázados oszmán ellenes küzdelmét, amely 1417 szeptemberében kezdődött, amikor egyik egyenesági őse (IV. Miklós nagyapja), I. Péter (†1493) elküldött egy török rabot a Konstanzban zajló zsinaton tartózkodó Luxemburgi Zsigmond királynak (1387–1437), akít aztán látványossággként végighajtottak a város utcáin.¹⁷ Ádám nem hagyott fiúutódot maga után, így halálával férfiágon kihalt a Zrínyi család. 1691-es tragikus halálának pillanatában ugyan még élt Zrínyi János Antal (1654. július 26. – 1703. november. 11.), Zrínyi IV. Péter fia, helyzete viszont reménytelen volt, hiszen életfogytiglani börtönéveit töltötte. Rabsorsra azzal a váddal került, hogy Bécs 1683. évi ostroma során meg akarta mérgezni I. Lipót német-római császárt (1658–1705) és magyar királyt (1657–1705), valamint annak két fiát, József és Lipót József főhercegeket.¹⁸

Zrínyi Ádám életútja 1679-ig

Mielőtt rátérnék Ádám hazatérése körülményeinek bemutatására és Batthyány II. Kristóffal kibontakozó viszonya vizsgálatára, szükséges nagy vonalakban ismertetni a Zrínyi-fiú addigi életútját. Zrínyi VII. Miklósnak két fiúgyermekke született, Izsák és Ádám, de közülük csak az utóbbi érte meg a felnőttkort.¹⁹ A gyermekek Zrínyinek a Magyarországon is honos báró Löbl családból származó Mária Zsófia (Maria Sophia Löbl, 1630 k. – 1676) udvarhölgygel kötött második házasságában születtek.²⁰ Ádám korán elvesztette édesapját: a bátorságáról híres, magát számos csatában kitüntető bán nem a csatamezőn lelta halálát, hanem 1664. november 18-án egy vadászbalesetben a muraközi Kursanec (Zrínyifalva) környéki erdőben.²¹ Érdekes párhuzam, hogy Zrínyi Miklós maga is korán édesapa nélkül maradt, hiszen mindössze hatéves volt, amikor Zrínyi V. György (1599–1626) elhunyt.²²

Az apa halálát követően Ádám természetes gyámja édesanyja lett.²³ Löbl Mária Zsófia tiszteletben tartotta tragikusan elhunyt férje végakarátát, és a gyászév letelte után nem kötött

¹⁶ Bagi: *Az évszázad legvéresebb*, 16–21.

¹⁷ Varga: *Leónidasz a déli végvidéken*, 41. A leszármazást a könyv 83–84. oldalán található családfa alapján rekonstruáltam.

¹⁸ Varga: *Zrínyi János Antal*, 210.

¹⁹ Merényi-Metzger Gábornak a bécsi római katolikus egyházközségekben végzett kutatásai szerint Zrínyi Miklósnak összesen hat gyermeke született, a már említett Izsák és Ádám fiúgyermek mellett négy leánygyermek: Mária Katalin, Mária Borbála, Borbála Rozália és Katalin (Merényi Metzger: *Zrínyi Miklós elsőszülött fiának születése és halála*, 397–398.). Leánygyermekei közül csak a legidősebb, Mária Katalin érte meg a felnőttkort, a magyar szakirodalom apácaként tarja számon. Nemeskürty: *Egy Zrínyi-gyászbeszéd két különböző kiadásáról*, 57.; Borián: *Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében*, 149.

²⁰ Löbl Mária Zsófia édesapja, János Kristóf (Johann/Hans Christopher Löbl, 1578–1638) udvari haditanácsos az 1625. évi országgyűlésen a 66. törvénycikk alapján kérelmezte a honfíúsitását (Nagy: *Magyarország családai*, 7. köt. 183.; Pálffy: *Egy horvát-magyar főúri család*, 56.). Magyarországon meghonosodott vagy magyar környezetben tartós időn keresztül tevékenykedő idegen származású személyek nevét mindenhol magyaros formában írom, az első említésnél zárójelben saját anyanyelvük szerinti írásmóddal.

²¹ A község 1887-ben Zrínyi iránti kegyeletből kapta a Zrínyifalva nevet. Mező: *A magyar hivatalos helységnévadás*, 104.

²² Perjés: *Zrínyi Miklós és kora*, 17.; Bene: *Zrínyi Miklós élete*, 30.

²³ Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 80.; Hausner: *Zrínyi Ádám*, 168.

új házasságot.²⁴ Életét Ádám felnevelésének és iskoláztatásának szentelte, anyai gonddal és szorgalommal igazgatta fia sorsát és birtokait. Sikerült elérnie, hogy I. Lipót császár és magyar király (1657–1705) 1666. január 16-án magyar királyi főlovászmesteri címmel ruházta fel az akkor még mindössze négyéves Ádámot apja érdemeire való tekintettel,²⁵ aki hasonló módon még gyermekkorában, 1628-ban kapta meg ezt a címet.²⁶

Ádám főgyámja a nagybátyja, Zrínyi IV. Péter (1622²⁷–1671) lett, akit Zrínyi Miklós végrendelete végrehajtójának jelölt ki.²⁸ Amikor Zrínyi Miklós öccsére bízta családjá védelmét és végakarátának betartását, minden bizonnyal nem sejtette, hogy Péter vissza fog élni hatáskörével. Azzal, hogy Löbl Mária Zsófia a gyászév leteltét követően nem kötött új házasságot, teljesen védtelen és kiszolgáltatott lett a sógorával szemben, aki bátyja halálát követően megkapta a dalmát–horvát–szlavón báni tisztséget,²⁹ és ezzel a Magyar Királyság egyik legbefolyásosabb emberévé vált. Az újdonsült bán és bátyja özvegye között többször is súrlódásra került sor, Péter ráadásul igyekezett vagyonában is megkurtítani az özvegyet és gyermekeit.³⁰

Ez a feszült viszony Zrínyi Péter 1670-ben történt letartóztatásáig tartott, amit Löbl Mária Zsófia nem várt meg Csáktornyan. Ferdo Šišić 20. századi horvát történész állítása szerint még maga Péter szólította fel távozásra bátyja özvegyét, azzal az indoklással, hogy nem lesz jó dolga Csáktornyan, mert ő lepaktált a törökökkel.³¹ Az 1664. augusztus 10-én megkötött, a Magyar Királyságra nézve hátrányos vasvári békét követő, a Habsburg-dinasztia ellen irányuló főrendi szervezkedésben, különösen Wesselényi Ferenc nádor halálát (1667. március 23.) követően Zrínyi Péter lett az egyik főszerep. A dinasztia elleni konspiráció, az oszmánokkal való lepaktálás és az egyébként összesen három hétig tartó és a felkelők számára semmilyen katonai sikert nem eredményező felkelés miatt a bécsi udvar halálra ítéltette és kivégeztette Zrínyit, sógorával, Frangepán Ferenc Kristóffal és Nádasdy Ferenc országbíróval együtt.³² Péter letartóztatását és kivégzését követően Löbl Mária Zsófia és gyermekei a

²⁴ Bár Zrínyi Miklós ezt nem fogalmazta meg nyíltan, a végrendeletében utalást tett arra, hogy nem szeretné, ha erre sor kerülne: „Ha pedig ő más házasságot köt (*bár nem gondoljuk, hogy így fog történni*)...” Kovács: *Zrínyi Miklós összes művei*, 818. (kiemelés – E. I. M.)

²⁵ MNL OL A 57. 13. köt. fol. 190.

²⁶ Bene: *Zrínyi Miklós élete*, 36.

²⁷ Végh Ferenc egyik újabb tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar történetírás kritikátlanul átvette Ivan Kukuljević Sakcinski állítását, mely szerint Zrínyi IV. Péter 1621. június 6-án született, amely állítását a szerző nem támasztotta alá primer forrásokkal. Ezzel szemben Végh idézi Petretics Péter zágrábi püspök és kalocsa–bácsi érsek 1667-ben kiállított igazolását, amely szerint Zrínyi Pétert 1622. június 21-én keresztelték meg, és megjegyzi, hogy a korabeli szokás szerint az újszülötteket mielőbb, de legkésőbb 8–10 napon belül keresztelték meg. Végh: *„Domina Helena Zriniana*, 648.

²⁸ MNL OL A 57. 13. köt. fol. 189/a; Kovács: *Zrínyi Miklós összes művei*, 825–826.

²⁹ Zrínyi IV. Péter 1665 februárjában kapta meg a báni tisztséget, majd az uralkodó 1670. március 29-én megvonta tőle (Ivić: *Vrhovni glavari u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*, 228.). A báni tisztség teljes neve a Királyi Könyvekben (*Libri Regii*) rendre, így Zrínyi Miklós az előző lábjegyzetben idézett végrendeletében is dalmát–horvát–szlavón bán (*Dalmatia, Sclauoniae et Croatiae Bani*) alakban szerepel, ezért ebben a formában fogom használni a tanulmányban.

³⁰ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 492.; Hausner: *Zrínyi Ádám*, 168; Pauler: *Wesselényi Ferenc nádor*, 145.; Šišić: *Posljednji Zrinski i Frankopani*, 44.

³¹ Šišić: *Posljednji Zrinski i Frankopani*, 80.

³² Czigány: *A vasvári békét követő válság*, 372–374.

Zágrábtól közel 40 kilométerre keletre fekvő Orbócon (Vrbovec)³³ éltek, ami a Zrínyiek ősi birtoka volt, majd 1673 körül – valószínűleg június eleje után – végleg letelepedtek Bécsben.³⁴

A tizenegy éves gróf 1673. december 5-én a Bécsi Egyetemhez tartozó jezsuita kollégium – amelynek életét meghatározta a császári és királyi udvar közelsége és figyelme – poétikai osztályába iratkozott be, ahol képességei révén hamarosan annyira kitűnt, hogy I. Lipót nyilvános dicséretben részesítette.³⁵ Ádám bejáratos lett az udvarba, olyannyira, hogy rendszeresen részt vett az udvari fogadásokon és ünnepségeken, így I. Lipót és Klaudia Felicitász tiroli főhercegnő 1673-ban, valamint Lotaringiai Károly herceg és Habsburg Eleonóra Mária Jozefa 1678-ban tartott esküvőjén is.³⁶ (Ugyanígy részt vett felnőttkorában I. József [1705–1711] magyar királlyá koronázásán Pozsonyban 1687. december 9-én, ahol mint magyar királyi főlovászmester vihette a menetben a koronázási kardot.)³⁷

Ádám gimnáziumi oktatása 1676 tavaszán ért véget,³⁸ és még ugyanebben az évben, augusztus 25-én elveszítette édesanyját.³⁹ Az uralkodó ezt követően Franz Eusebius von Pötting (1627–1678) gróf személyében gyámot nevezett ki mellé.⁴⁰ Több tényező játszott szerepet Pötting kiválasztásában: mindenekelőtt az, hogy Pötting I. Lipót egyik legbizalmasabb embere⁴¹ és tapasztalt diplomata volt (a Habsburg Monarchia madridi nagyköveteként tevékenykedett 1663–1674 között).⁴² Ugyanakkor a kinevezett gyámot rokoni szálak fűzték Ádám szüleihez: első felesége Löbl Mária Zsófia lánytestvére, Löbl Mária Margit volt (Maria Margaretha Löbl, †1658).⁴³ Mária Margit keresztanyja volt a még gyermekként elhunyt Zrínyi Izsáknak,⁴⁴ ami arra utal, hogy a két család kapcsolata szoros volt, vagyis Franz Eusebius von Pötting jól ismerhette Zrínyi Miklóst. Az eseményektől sűrű 1676. évben Ádám beiratkozott a Bécsi Egyetem három évfolyamos filozófiai fakultására,⁴⁵ ahol tanulmányait 1679. március 24-én zárta le.⁴⁶

³³ A napjainkban Horvátországhoz tartozó városok és falvak nevét a tanulmányban hagyományos magyar elnevezésük szerint írom. A jelentősebb városok, Csáktornya és Zágráb nevét csak magyarul, míg a kevésbé ismert település első előfordulásánál zárójelben feltüntettem nevüket horvátul is. Első előfordulásuknál egyúttal lábjegyzetben megnevezem a helység magyar nevének forrását. Orbóc elnevezéséről lásd: Heller: *Comitatus Crisiensis*, 251.

³⁴ Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 83.; Hausner: *Zrínyi Ádám*, 169.

³⁵ Hausner–Monok–Orlovsky: *A Bibliotheca Zriniana története*, 57

³⁶ Hausner: *Zrínyi Ádám*, 170.; Hausner–Monok–Orlovsky: *A Bibliotheca Zriniana története*, 60–62.

³⁷ G. Etényi: *A császári udvar nyilvánosságpolitikája*, 569.; Smíšek: *Uherská korunovace Josefa I.*, 633.; Hausner: *Zrínyi Ádám*, 176.

³⁸ Hausner–Monok–Orlovsky: *A Bibliotheca Zriniana története*, 57.

³⁹ Witting: *Niederösterreichischer Adel*. 2. Abt., 646.

⁴⁰ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 496. Takáts Pötting Özséb alakban írja a nevét. A Pötting család valóban indigenátussal rendelkezett Magyarországon, de azt csak Franz Eusebius unokaöccse, Johann Sebastian von Pötting szerezte meg 1681-ben, három évvel Franz Eusebius halála után. Nagy: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, IX. 472.

⁴¹ Schwarz: *The Imperial Privy Council in seventeenth century*, 320.

⁴² Schwarz: *The Imperial Privy Council in seventeenth century*, 320.; Kašparová: *Po stopách knižní sbírky Františka Eusebia, hraběte z Pöttingu a Persingu*, 113.

⁴³ Schwarz: *The Imperial Privy Council in seventeenth century*, 320.; Kašparová: *Po stopách knižní sbírky Františka Eusebia, hraběte z Pöttingu a Persingu*, 113.

⁴⁴ Merényi Metzger: *Zrínyi Miklós elsőszülött fiának születése és halála*, 397.

⁴⁵ Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 83.

⁴⁶ Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 83.; Hausner: *Zrínyi Ádám*, 171.

Hazatérés Csáktornyára

A Bécsi Egyetem elvégzését követően Zrínyi Ádám hazatért Csáktornyára, ahol feltehetően 1670 óta – amikor is Zrínyi Pétert letartóztatták, és megtorlásul császári katonákat telepítettek a várba – nem járt. Zrínyi Miklós és Zrínyi Péter 1649. június 19-én osztották fel egymás között a családi birtokokat úgy, hogy a Zala (beleértve a Muraközt is Csáktornya központtal) és Somogy vármegyei, az oszmán megszállás alatt levő Baranya vármegyei birtokok, illetve a Kőrös vármegyében fekvő Orbóc és Rakolnok (Rakovec),⁴⁷ valamint a Zrínyiek bécsi háza Miklósé lett, míg a Zágráb és Károlyváros térségében fekvő Bozsjákó (Božjakovina),⁴⁸ Ribnik, Ozaly (Ozalj),⁴⁹ amely Péter birtokainak központja lett) és a tenger melléki birtokok Pétert illették meg.⁵⁰ Miklós halála után Péter, aki követte őt a báni tisztségben, családjával és udvartartásával beköltözött Csáktornyára, amely birtokot 1665. december 15-én megfelelték, de ezzel együtt Löbl Mária Zsófia megkapta Péter Ozaly központú birtokának felét.⁵¹ Zrínyi Péter letartóztatását követően az Udvari Kamara összeírói elkobozták birtokait, ugyanakkor az Ádámot megillető örökséget nem bántották.⁵²

Azzal azonban, hogy I. Lipót Péter birtokaiba német katonaságot telepített, a későbbiekben Ádámnak gyűlt meg a baja. Bécsből hazatérve elsőként birtokai állapotát kívánta felmérni, és már érkezéskor szembesült az ott tartózkodó császári helyőrség visszaéléseivel. Áldatlan, Takáts megfogalmazása szerint ázsiai állapotokkal kellett szembesülnie birtokain.⁵³ A csáktornyai várban akkor a Massini-ezred állomásozott, amelynek parancsnoka gróf Julius de Porto⁵⁴ volt, fegyvermestere pedig Jakob Hilz.⁵⁵

Ismét párhuzamba lehet állítani Ádám ekkori helyzetét édesapjával, aki 1637 elején, hazatérve itáliai peregrinációjáról szintén birtokai, gazdasága rendezésébe kezdett.⁵⁶ Ádám feltehetően azonnal az egyetem elvégzése után hazautazott a Muraközbe, hiszen viszonylag hamar, már 1679 áprilisában (valamikor április 26. előtt) panaszt tett az Udvari Haditanácsnál a császári katonaság miatt, és kérte, hogy Porto és Hilz ne avatkozhasanak bele uradalma gazdasági kérdéseibe.⁵⁷ Takáts azzal a feltételezéssel magyarázta az áldatlan állapotokat, hogy Franz Eusebius von Pötting nem törődött Zrínyi birtokaival.⁵⁸ Ezzel összhangba lehet hozni Jaroslava Kašparová kortárs cseh művelődéstörténész állítását, miszerint Pötting költekező életmódot folytatott, és adósságokat hagyott hátra örökösének, Johann Sebastian nevű unoka-

⁴⁷ Csánki: *Körösmegye*, 4.

⁴⁸ Engel: *Magyarország a középkor végén*, i. m.

⁴⁹ Heller: *Comitatus Zagrabensis*, 49.

⁵⁰ Šišić: *Posljednji Zrinski i Frankopani*, 14.; Perjés: *Zrínyi Miklós és kora*, 39.

⁵¹ Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 81.; Hausner–Monok–Orlovsky: *A Bibliotheca Zriniana története*, 52.

⁵² Hausner–Monok–Orlovsky: *A Bibliotheca Zriniana története*, 53.; Korunek: *Pavlinski samostan u Senkovcu i grofovi Zrinski*, 63.

⁵³ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 498.

⁵⁴ Gróf Július de Portóról lásd: Laszowski: *Pabirci iz obiteljskih arhiva Sermage i Josipović*, 151.; Bojničić: *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, 150.

⁵⁵ Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 84.

⁵⁶ R. Várkonyi: *Zrínyi, az államférfi*, 62.

⁵⁷ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 355. (1679) fol. 220. Az Udvari Haidtanács iktatókönyvei Zrínyi Ádámmra vonatkozó anyagainak nagy része megjelent 1937-ben Horvátországban. Lásd: Schmitt: *Podaci o Adamu grofu Zrinskom*, 102–127. A forrásközlés azonban nem teljes, és a közölt bejegyzések közül szinte mindegyik elírásos és betűhibás, ezért ez a publikáció kritikai vizsgálatot és külön publikációban történő tárgyalást igényel.

⁵⁸ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 498.

öccsének.⁵⁹ Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a Zrínyi Ádám által panaszolt helyzet azáltal is előállhatott, hogy Pötting 1678. december 29-én elhunyt,⁶⁰ Zrínyi pedig egy iskolai féltévre még tanköteles volt a Bécsi Egyetemen, így a december vége és március vége közötti időszakban a birtokok gyakorlatilag gazdátlaná váltak.

A császári katonaság tisztjei számos kellemetlenséget okoztak Zrínyinek, Laszowski nyomtatékosítja, hogy komoly károkat is.⁶¹ A Haditanács részéről megparancsolták Portonak és Hilznek, hogy ne avatkozzanak bele a Zrínyi-birtokok gazdasági ügyeibe.⁶² Erre válaszolva 1679. május 8-án Porto jelentést küldött az Udvari Haditanácsnak,⁶³ amelynek tartalmáról a haditanács iktatókönyvének háromsoros bejegyzése sajnos semmit nem árul el. Májusban Zrínyi a csáktornyai legénység magatartása ellen is panaszt emelt, különösen annak parancsnoka, Johann Jakob Maschwander báró ellen.⁶⁴ Az Udvari Haditanács itt is igazat adott Zrínyinek, és megtiltotta Maschwandernek, hogy Zrínyit a rezidenciájában (vagyis a csáktornyai várban) zaklassa.⁶⁵ Az ilyenfajta incidensek gyakoriak voltak, és Zrínyi Ádám élete végéig eltartottak,⁶⁶ ezért a téma külön tanulmányt igényel. Különösen Maschwanderrel gyűlt meg a baja, aki 1692-ig (tehát Zrínyi Ádám elhalálózása utáni időben is) Csáktornyán szolgált.⁶⁷ Nem volt ez egyedi eset a magyar hadszíntéren, illetve az országban állomásozó német katonák kihágásait tekintve, a megelőző és az azt követő időszakban is történtek hasonlóak.⁶⁸

I. Lipót 1679 júniusában Batthyány II. Kristóf dunántúli kerületi és Kanizsával szembeni végvidéki főkapitány személyében új gyámot nevezett ki Ádám mellé. Erről tanúskodik az uralkodó 1679. június 10-én az alsó-ausztriai Laxenburgban kelt, Batthyáynak címzett latin nyelvű levele is, amelyben értesítette a főkapitányt, hogy gondoskodására bízta az ifjú Zrínyit. A király a muraközi állapotokra hivatkozva – nyilvánvalóan a Zrínyi beadványai alapján leírtakra utalva – nevezte ki Batthyányt Ádám törvényes gyámjává, valamint elrendelte, hogy intézkedjék a Muraközben állomásozó katonatisztek állítólagos hibáiból eredő gondok és károk orvoslásáról.⁶⁹ Az uralkodó ugyanazon a napon, úgyszintén Laxenburgból levelet intézett Erdődy Miklós dalmát–horvát–szlavón bánnak (1670/1680⁷⁰–1693), Gathalóczi Gathal Miklós bánhelyettesnek, Kőrös és Zágráb vármegyék főispánjának (1672–1681) és Esterházy Ferenc Somogy és Zala vármegyék főispánjának (1670–1683). Ezekben a leve-

⁵⁹ Kašparová: *Po stopách knižní sbírky Františka Eusebia*, 114.

⁶⁰ Fellner–Kretschmayr: *Die österreichische Zentralverwaltung*, I. 278.

⁶¹ Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 84.

⁶² ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 356. (1679) fol. 244. Vö. Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 84.

⁶³ ÖStA KA HKR Prot Exp. Bd. 355. (1679) fol. 389.

⁶⁴ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 355. (1679) fol. 387. Vö. Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 85.

⁶⁵ ÖStA KA HKR Prot Reg. Bd. 356. (1679) fol. 289.

⁶⁶ Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 88.

⁶⁷ Oross: *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*, 122.

⁶⁸ Iványi: *Gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális*, 123.; Balogh: *A dunántúli kerületi főkapitány-helyettesek*, 159.

⁶⁹ MNL OL P 1314 No. 53 472. I. Lipót mellett az aláírók közül szerepel még Szelepcsényi György esztergomi érsek (1666–1685) és Orbán István, a Magyar Udvari Kancellária titkára (1662–1679) aláírása. Sem a király, sem az érsek, sem a kancelláriai titkár neve mellett nem szerepel a *manu propria* jelzés, a dokumentum kézírása azonosítható Zrínyi Ádám sajátkezűleg írt leveleivel. A levél hibátlan átírását közli Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 498. Lásd Takátsnál a 789. számú lábjegyzetet.

⁷⁰ Zrínyi Péter letartóztatását és báni címétől való megfosztását követően Erdődy Miklós lett 1670 áprilisában a bánág helytartója, 1680-ban helytartóból lett bán, és ezt a címet egészen 1693-ban bekövetkezett haláláig viselte. Ivíci: *Vrhovni glavari u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*, 228.

lekben megparancsolta a címzeteknek, hogy Zrínyit az általuk igazgatott területeken levő birtokain kötelesek minden törvénytelen támadóval, zaklatóval és károkozóval szemben megóvni, oltalmazni és megvédeni.⁷¹

Batthyányra mint gyámra két oknál fogva eshetett az uralkodó választása. Amellett, hogy ő volt a területileg illetékes főkapitány (tudniillik a muraközi várak, köztük Csáktornya a Kanizsával szembeni végvidékhez tartoztak),⁷² Pöttinghez hasonlóan itt is közrejátszhatott a rokoni kapcsolat. Batthyány II. Kristóf dédapja, Batthyány III. Boldizsár felesége ugyanis Zrínyi Dorottya, a szigetvári hős Zrínyi IV. Miklós lánya volt.⁷³ Fiuk, Ferenc (II. Kristóf nagypapja) felesége (egyúttal II. Kristóf nagyanyja) az a Lobkowitz-Poppel Éva volt, akinek udvarában nevelkedett gyermekkorában Zrínyi Miklós. „A gyermek Zrínyit, érzelmi és tudatvilágának kialakítása szempontjából döntő hatások érték itt. Hogy az édesanyjai szeretet hiányában⁷⁴ érzelmi élete nem vált sivárrá, hogy emberi magatartásába nem keveredett idegenség, esetleg gyűlölet az emberekkel szemben, minden bizonnyal ennek a melegszívű asszonynak köszönhető” – írta Zrínyi és nevelőanyja viszonyáról Perjés Géza.⁷⁵

Ez a családtörténeti vonatkozás ugyanakkor önmagában nem jelentette azt, hogy Lobkowitz Poppel Éva unokája és Zrínyi Miklós fia között felhőtlen viszony alakult ki. Sőt! A Zrínyi Ádám által Batthyány Kristófhhoz címzett, fennmaradt levelek közül a két 1679 nyarán íródott levél hangneme épp az ellenkezőről tanúskodik. Perjés azt írta Batthyány I. Ádám (Lobkowitz Poppel Éva fia, egyúttal Batthyány II. Kristóf édesapja) és Zrínyi VII. Miklós kapcsolatát illetően, hogy nem egyszer összetűzésre került sor kettejük között.⁷⁶ A Zrínyi Ádám és Batthyány Kristóf közötti 1679. évi levélváltás apropója az volt, hogy, hogy a még csak tizenhét éves Zrínyi-fiú a nyár folyamán átesett a tüzkeresztségen, azaz élete első törökök elleni portyáján, aminek következtében komoly nézeteltérése támadt Batthyányval.⁷⁷ A portya pontos időpontjáról csak annyit tudunk, hogy 1679. augusztus 9., a levél keletkezése előtt történt, az útvonaláról és az összecsapás helyszínéről mindkét alább tárgyalt Zrínyi-levél hallgat.

Az ősök nyomdokában

Zrínyi a Varasd vármegyei Zamlacsáról (Zamlača)⁷⁸ 1679. augusztus 9-én írt levelében Batthyány egy korábban Balogh Gáspárnak⁷⁹ címzett levelére reagált.⁸⁰ A ifjú gróf nyilván-

⁷¹ MNL OL A 57. 16. köt. fol. 204.

⁷² Végh: *Zrínyi (VII.) Miklós, a határvédelem szervezője*, 4.

⁷³ Takáts: *Batthyányné Zrínyi Dorica*, 128.

⁷⁴ Zrínyi Miklós korán elveszítette édesanyját. Bene: *Zrínyi Miklós élete*, 30.

⁷⁵ Perjés: *Zrínyi Miklós és kora*, 18.

⁷⁶ Perjés: *Zrínyi Miklós és kora*, 80.

⁷⁷ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 498.; Hausner: *Zrínyi Ádám*, 172–173.

⁷⁸ Zamlaca Varasdtól nagyjából 6 kilométerrel nyugatra fekszik. A birtokot Ádám anyai örökségként kapta meg (Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 92.). Általános jelenség volt, hogy a főurak a birtokaikról írtak a regnáló főkapitánynak. Balogh: *A dunántúli kerületi főkapitány-helyettesek*, 148.

⁷⁹ Balogh Gáspárról viszonylag kevés szakirodalmat találtam. Takáts híres vitézként, Zrínyi Ádám legkedvesebb kapitányaként említette (Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 499.) Ezenkívül Kalapis Zoltán délvidéki művelődéstörténész megemlítette Zrínyi halála körülményeinek leírása során: „A szörnyű kavarodás kellős közepén, ahol már a pokol kapuja is megnyílt, keményen állta a sarat Zrínyi Ádám bandériuma, ő maga azonban reménytelen helyzetbe került: a török kilötte alóla a lovat, s minden oldalról rátámadt. Legkedvesebb kapitánya, Balogh Gáspár és két vitéz hadnagya, Tánczos János és Varga Pál sietett volna segítségére, de már késő volt. Egyik ádáz janicsár a jobbjobban forgatott szabályával mély nyaksebet ejtett rajta, baljával pedig, valahol a szíve táján, mellébe döfte jataágánját.” Kalapis: *A Zrínyi-család emlékei*, 113.

való módon nem vette jó néven, hogy Batthyány nem neki, hanem Balognak írt a portya ügyében. Ráadásul leveléből azt is megtudjuk, hogy Batthyány neheztelő hangnemben írt róla Balognak („...neheztelését *Kegyelmednek* megértettem”), ami elsődlegesen annak szólt, hogy Balogh nem tájékoztatta a főkapitányt a portyáról, holott köteles lett volna arra, hiszen ő volt Zrínyi törvényes gyámja, amit az utóbbi sem kérdőjelezett meg. Ugyanakkor Zrínyi leszögezte, hogy nem öncélúan, holmi magamutogatásból támadta meg a törököket, hanem – ahogyan a levélben nevezi – az *excursio* (értsd: portya) védekezés, válaszlépés volt az ő és emberei részéről: „...de azon *Excursio*, nem ex proposito és offensiúé, ha defensiúé lett legyen.”⁸¹ A magyar portyák a török rablóportyák és fosztogatások ellentételezései voltak, illetve a keresztény foglyok kiszabadítása is szerepelt mint fontos cél.⁸²

Az értesítést illetően Zrínyi magyarázkodása szerint „Balogh Gáspár uram *kegyelmedet* tudósítani el sem mülatta volna, reménlem, az mint *őkegyelme* előttem is referálta; de tudta azt jól, hogy Darabos Miklós légrádi kapitány⁸³ uram voltaképpen fogja *kegyelmedet* az dolgról tudósítani; az mint fölöttébb is tudósította”.⁸⁴ Ebből a megjegyzésből egyértelműen arra lehet következtetni, hogy Batthyány előzőleg nem tudott Zrínyi portyájáról.⁸⁵

A levél a továbbiakban a tized és a portya bevételét tárgyalja. A levélrészlet azért is különösen fontos, mert első kézből nyújt betekintést a végvidéki hétköznapi uralkodó hatalmi viszonyokba és az ebből fakadó vitás kérdésekbe: „Másodszor neheztelni láttatik *kegyelmed* abból is, hogy az őfölsége fűzetésén való vitézek közül is némelyek (noha igen kevésen is) azon *excursióban* jelen voltak, mindazáltal Balogh Gáspár uram Darabos uramnak a tizedet ki nem engedte adni az én hírem nélkül. Én úgy gondolnám, és talán *kegyelmed* is megértvén az dolgot, gonosz ítéletben felőlem nem esik, hogy azon kevés nyereség jobban engem, úgy mint földesurat megilletne, mivel azon őfölsége fűzetésén való vitézljő rend az én portiomon lakik, és az én földemet éli, és nem is úgy, mint az őfölsége fűzetésén való, ha[nem] úgy, mint az én földemen lakozók, magok oltalmára *excuráltak*...”⁸⁶ Zrínyi ebbéli óhaja teljes mértékben tükrözi a kor szellemét, ugyanis megszokott dolog volt, hogy a főurak familiárisaikkal indultak portyázni.⁸⁷ A portya nyereségének esetleges igazságtalan elosztása nem tekinthető szokatlannak. Ilyen eset fordult elő például 1682 első felében, amikor a szentgrótiak (zalaszentgrótiak) panasszal éltek Gyöngyösi Nagy Ferenc végvidéki főkapitány-helyettesnél (1681–1695), mert a kapornakiak (nagykapornakiak) közös portyájuk után a bevételt igazságtalanul osztották el.⁸⁸

A mindkét irányba zajló portyázás a végvidéki hétköznapi egyik kulcsmozzanata volt. Jellemző, hogy a végvidék váraiban a békeidőszakban is (amilyen az 1664. évi vasvári béke és a visszafoglaló háborút elindító 1683. magyarországi oszmán hadjárat közötti időszak is volt) készenlétben álltak a katonák, mivel a török várak őrsegeinek portyázására a hódoltság

⁸⁰ MNL OL P 1314 No. 53 471.

⁸¹ MNL OL P 1314 No. 53 471.

⁸² Martí: *Esterházyak vitézi ethosza a 17. században*, 399.

⁸³ Darabos Miklós 1674 és 1679 között szolgált Légrád kapitányként. Benczik–Zágorhidi Czigány: *A Vas megyei Nádasi Darabos család*, 19.

⁸⁴ MNL OL P 1314 No. 53 471. Takáts a levél idézése közben leegyszerűsítette Zrínyi sorait: „Az *excursio* – írja – defensive lett s Darabos légrádi kapitány jelenté is ezt *kegyelmednek*” Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 500.

⁸⁵ A problémakörrel lásd: Tóth: *A Kanizsával szembeni végvidék*, 65.

⁸⁶ MNL OL P 1314 No. 53 471.

⁸⁷ Martí: *Esterházyak vitézi ethosza a 17. században*, 399.

⁸⁸ Tóth: *A Kanizsával szembeni végvidék*, 56.

egész ideje alatt számítani kellett, vagyis minden békeidőszak gyakorlatilag állóháború volt.⁸⁹ Takáts szerint a hódoltság korában a portyázás is mezei munkának számított, amely nagyobb erővel és kedvvel indult, mint a szó szoros értelemben vett mezei munka.⁹⁰ (Ez a felvetés, bár némileg túloz, nem nélkülözi a logikát, hiszen sokkal vonzóbb volt rajtaütésszerűen hozzájutni a mások által megtermelt javakhoz, egyúttal hírnévre szert tenni, mint nehéz fizikai munkával előteremteni azokat a javakat, rettegetve attól, hogy valamelyik portya során az ellenség prédájává válik.) A rosszul fizetett magyar végváriaknak szükségük volt a portyákra,⁹¹ olyannyira, hogy az ellenséges végváraktól távol legettetett marhák is gyakran célpontokká váltak.⁹²

A levél további részében Zrínyi abbéli reményét fejezte ki, hogy Batthyány mint végvidéki főkapitány nem fogja semmilyen büntetésben részesíteni embereit, illetve magát Balogh Gáspárt sem: „...nem látom, hogy kegyelmednek Balogh Gáspár uram méltó neheztelésre való materiát adott volna. Kérem annak okáért kegyelmedet, hogy afféle exactióktól magát megóvja, és az én emberimet valami szorításokkal ne terhelje.”⁹³ Végezetül Zrínyi Ádám kitért a muraközi és a légrádi kapitányi cím kérdésére, amelyre igényt tartott, lévén, hogy édesapja is viselte ezt a tisztséget: „...engem pedig Muraközben és Légrádon is ne másnak, ha[nem] haereditanius [értsd: örökös] kapitánnak agnoscáljon [értsd: elismerjen].”⁹⁴ Mint azt fentebb láttuk, Zrínyi a muraközi és légrádi kapitányi címet elődjeire hivatkozva 1679. június 6-án (tehát már a jelen levél megírása előtt) kérelmezte az Udvari Haditanácsnál,⁹⁵ de azt csak jóval később, 1684. április 20-án kapta meg.⁹⁶

Zrínyi Ádám megszerzett tisztségei közül fontos még megemlíteni Zala és Somogy vármegyei főispáni címét. Erre a posztra I. Lipót alig egy hónappal Bécs felmentését követően, 1683. október 14-én nevezte ki.⁹⁷ Ezzel ismét apja egyik fontosabb tisztségét szerezte meg, ugyanis Zrínyi Miklós a két főispáni tisztséget 1645. november 20-tól haláláig viselte.⁹⁸ Hausner Gábor megfogalmazása szerint, Zrínyi Miklós fia a 17. század végi magyar közélet jelentősebb alakjának számított, amit azzal indokolt, hogy a dalmát–horvát–szlavón báni cím kivételével apjának a Magyar Királyságban viselt szinte valamennyi címét megszerezte.⁹⁹

Zrínyi Ádám fent tárgyalt levelére Batthyány Kristóf 1679. augusztus 16-án válaszolt Ronhonról (Rechnitz, ma Ausztriában): „Balogh Gáspár uramnak tett írásom végett mit írjon kegyelmed, megértettem, mely iránt nem vala semmire is szükséges, hogy kegyelmed énnekem írjon, mert semmi directiója nem lévén kegyelmednek kezem alatt lévő vitézlő renden! Azonban jó néven bizony nem vehetem kegyelmedtől, s föl sem veszem, hogy mindjárt is ily hurrogatva ír reám, öreg bátyjára kegyelmed. Meg is ismerszik az udvariatlanság, hogy nem rég jött ki az oskolából kegyelmed. Az mi az kapitányságot illeti, kit igen idétlenül emleget

⁸⁹ Pálffy: *A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata*, 11.; Tóth: *A Kanizsával szembeni végvidék*, 41.

⁹⁰ Takáts: *A török portya és a magyar portya*, 336.

⁹¹ J. Újvári: *Békétlen békeviszony*, 817.

⁹² Tóth: *A Kanizsával szembeni végvidék*, 117.

⁹³ MNL OL P 1314 No. 53 471.

⁹⁴ MNL OL P 1314 No. 53 471.

⁹⁵ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 356. (1679) fol. 311.

⁹⁶ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 369. (1684) fol. 255.

⁹⁷ MNL OL A 57. 18. köt. fol. 42.

⁹⁸ Fallenbüch: *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*, 371.

⁹⁹ Hausner: *Zrínyi Ádám leuveni peregrinációja*, 529.

kegyelmed, nem ismerhetem én kapitánynak kegyelmedet. Nem láttam felőle sem őfelsége, sem méltóságos haditanács dekrétumát. Más bírósága alatt vagyon az még.”¹⁰⁰

Takáts Zrínyi levelét udvariasnak, Batthyány válaszát gorombának minősítette.¹⁰¹ Azt gondolom, a helyzet ennél valamelyest árnyaltabb lehetett. Zrínyi hangneme valóban tiszteltető, ugyanakkor tisztelete talán inkább protokollárisnak mondható. Leveléből kirajzolódik néhány igen fontos jellemvonás: bátorság, szembeszállás a tekintéllyel, akár a gyámként fölé rendelt személlyel szemben is. Ami nem jelenti azt, hogy ne lett volna meg benne az engedelmességre való szándék, de kizárólag a feltétlenül szükséges mértékben. Mégis talán a legfontosabb a levélből tükröződő Zrínyi-öntudat és a kinyilatkoztatott célkitűzés, hogy híres ősei nyomdokaiba lépjen, amiről a kapitányi címre tartott igénye tanúskodik. Batthyány levele pedig a szövegben is aposztrofált idős nagybácsié, aki a forró fejű kamaszhoz intézte rendre nevelő intelmeit. Batthyány valójában tudatta Zrínyivel, hogy azáltal, hogy egy másik személynek írt levélre reagált, megsértette a társadalmi viselkedési szabályokat, továbbá, hogy a kapitányi cím ügyében a döntés a nála nagyobb hatáskörű személyek és intézmények kezében van.

Különös figyelmet érdemel az iskola említése, ugyanis rátapint arra a kérdésre, hogy a kamasz Zrínyi mennyire más körülmények között szocializálódott a határvillongásoktól mentes Bécsben, és 1679 nyarán mennyire felkészületlen lehetett a végvidéki életre. Ádám közvetlen rokonsági körét vizsgálva megállapítható: sógora, Thököly Imre és unokaöccse, II. Rákóczi Ferenc más neveltetésben és iskoláztatásban részesült, mint Ádám. Thököly Imre 1668. január 24-én kezdte el a tanulmányait az eperjesi kollégiumban, a felső-magyarországi lutheránusok főiskolaszerű intézetében. A kollégium 1667-ben történt felállítását Imre édesapja, Thököly István is elősegítette jelentékeny adománnyal, így Imrét itt inkább patrónusként, mint diákként kezelték.¹⁰² Ugyanabban az időben, amikor Zrínyi Ádám édesanyjával és nővérével kénytelen volt Orbócon meghúzódni, Thököly Imre élete is gyökeresen megváltozott. Thököly István Árva vár parancsnokaként részt vett Zrínyi Péter és I. Rákóczi Ferenc sikertelen felkelésében, így amikor a bécsi udvar megtorlásként tekintélyes katonai erőt irányított Magyarországra és megszállt számos felső-magyarországi erősséget, Thököly várait, Árvát és Likavát is ostrom alá vette. Idősebb Thököly még Árva feladása előtt elhunyt, de fiát Likaván keresztül az Erdélyi Fejedelemség területére menekítette.¹⁰³ Ezzel véget ért Thököly Imre számára a gazdag főúri ifjak gondtalan élete, egyúttal iskoláztatása is megszakadt. II. Rákóczi Ferencről Várkonyi Gábor és Várkonyi-Nickel Réka közös tanulmányukban leszögezték, hogy gyermekkorát nem a fejedelmi rangjának megfelelő paloták, hanem sokkal inkább a várak határozták meg, vagyis a nevelőapja, Thököly Imre vívta harcok légköre.¹⁰⁴ Bár Zrínyi Ádám iskolaévei további kutatást igényelnek, annyi kijelenthető, hogy rá éppen ennek az ellenkezője volt igaz: gyermekkorát a paloták határozták meg, különösen miután édesanyjával Orbócról átköltözött Bécsbe.

¹⁰⁰ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 500–501. Az idézet hosszúságából és tartalmából azt a következtetést lehet levonni, hogy Takáts – a megszólítást, üdvözlést, dátumot és aláírást leszámítva – a levél teljes tartalmát közölte, de legalábbis minden lényegbevágó részét.

¹⁰¹ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 501.

¹⁰² Angyal: *Késmárki Thököly Imre*, 28–29. Angyal hangsúlyozza, hogy Thököly István maga mellett akarta tartani a fiát, és otthoni körülmények között szerette volna megszervezni számára az oktatást, de a környezete rábeszélte arra, hogy Imrét Eperjesre írassa.

¹⁰³ Czigány: *A vasvári békét követő válság*, 374.

¹⁰⁴ Várkonyi–Várkonyi-Nickel: *Gyermek a várfalak között*, 417.

Takáts véleménye szerint Batthyány vissza akarta tartani az ifjú Zrínyit a törökökkel való csatározástól.¹⁰⁵ A számos harcot megjáró generális rosszállása érthető, hiszen a 17. század során a portyákba bocsátkozó vagy harcokban részt vevő főnemesi ifjak életútja gyakran tragédiával végződhetett.¹⁰⁶ Az egyetemi tanulmányaival lekötött Zrínyi Ádám a császárváros urbánus közegében 1679 nyaráig nagy valószínűséggel semmilyen katonai kiképzésben nem részesült. Élete a megszokottnál nagyobb mértékben forgott veszélyben a portya során, amivel a gyámja is tisztában volt. Emellett pedig akár többéves fogságba is kerülhetett volna.¹⁰⁷ Mivel szülei már nem éltek, és még nőtlen volt, a váltságdíj összegyűjtése és az esetleges fogolycsere megszervezése is valószínűleg Batthyányra hárult volna.

Takáts szerint Batthyány levelének sértő hangja mód nélkül bántotta az önérzetes ifjút.¹⁰⁸ Ez Zrínyinek a Zala vármegyei Újudvarról augusztus 31-én megírt válaszából is világosan kitűnik, ugyanakkor leszögezte, hogy nem állt szándékában megsérteni az idősebb gróf tekintélyét sem gyámi, sem pedig főkapitányi minőségében.¹⁰⁹ Ezt követően tételesen reagált a hozzá címzett levél tartalmára: „Eleimnek régi igazságokról és jó rendtartásokról, és nem másról írtam vala kegyelmednek, az mely írásomat kedves bátyámuram gonoszra kegyelmednek nem is magyarázhatja; mivel még ez ideig nem tanultam vala azt, hogy valamely jóakarómnak, annyival inkább atyámfiának böcsületes jó hírét, nevét megsérteni igyekezném. Az mi peng az engem illető örökös itt való kapitányságomat (kiről is írtam vala kegyelmednek) [illeti], az nem idétlén, mivel az az én eleimnek jó magok viseléséért és *szegény hazánk* [kiem. – E. I. M.] és az egész kereszténység mellett nem szűnt kiontott vérekért, érdemes hív szolgálatjokra nézve régen és következendőképpen énnékem is még az anyám méhében őfölségétől örök és fenn adatott, az melyet kegyelmed tőlem el sem idegeníthet; se pedig abból többet, mint az kegyelmed elei ezaránt magának nem vindicálhat. Az én emberim is, kik az én javaimból élnek, jobban hozzám, hogy sem máshoz kötelesek. Darabos uram kapitányságát is kegyelmed szememre veti, melyről én még ez ideig kérdést nem tettem, de ha tettem volna is, netalántán méltán cselekedtem volna azt is, kedves bátyámuram. Vagyon Istenembe[n] reménységem, és el is hittem, hogy én őfölségének, az én kegyelmes uramnak leszek olyan szolgálja, mint Darabos uram, és talán különb is. Az mely kapitányság alatt muraközi véghegyekben minemű defectusok (kiket országnak végezése szerint gratuitus laborral köllött volna helyére hozni)¹¹⁰ lettenek, kegyelmes uram őfölsége ezen copialiter includált [értsd: másolatban mellékel] levelében intimálja [értsd: felszólítja].”¹¹¹ Ha megsértett önérzetről beszélünk, akkor mindenekelőtt az állapítható meg, hogy Ádám érezte magát zrínyiségében sértettnek.

Ez a levélrészlet megcáfolja Széchy Károly irodalomtörténész Zrínyi Miklósnak szentelt ötkötetes monográfiájának ötödik kötetében megfogalmazott vádját, mely szerint Ádám

¹⁰⁵ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 502.

¹⁰⁶ Marti: *Esterházyak vitézi ethosza a 17. században*, 401.

¹⁰⁷ Tarkó Ilona kutatásai szerint a rabságban eltöltött idő leggyakrabban egy-két év volt, ezt követően hat év. (Tarkó: *Rabkereskedelem és anyagi kultúra a XVI–XVII. században*, 135.) Szélsőséges esetekben akár tíz vagy annál több évig is elhúzódhatott. Tóth: *Mennyit ér egy magyar lovas hadnagy*, 249.

¹⁰⁸ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 502.

¹⁰⁹ MNL OL P 1314 No. 53 472. Zrínyi Ádám levelének levéltári jelzete azonos I. Lipót már idézett levelével, ugyanis Ádám átírásában a sajátjával együtt elküldte azt Batthyáynak emlékeztetőül.

¹¹⁰ Ehhez a sorhoz kapcsolódik I. Lipót levele, illetve annak Zrínyi már említett átírása.

¹¹¹ MNL OL P 1314 No. 53 472. Ezt a levélrészletet némi leegyszerűsítésekkel közli Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 501–502.

„elnemzetitlenedett,” „osztrákká lett”, és fontosabb volt neki az anyja családjához való kötődése, mint a Zrínyiek öröksége.¹¹² Úgyszintén megcáfolja a hasonló állításokat megfogalmazó Csuday Jenőt is.¹¹³ A muraközi és légrádi kapitányi cím kitartó követelése is – ahogyan arra már utaltam – Ádámnak a Zrínyiekkel való azonosulásáról vall. A környék a Zrínyi család birtoka volt, itt ők töltötték be örökjogon a kapitányi tisztséget.¹¹⁴ Védelmi rendszerét királyi segítséggel Ádám dédapja, Zrínyi IV. György teremtette meg, míg apja, az 1640 tavaszán a Muraköz és Légrad örökös kapitányává kinevezett Zrínyi VII. Miklós továbbfejlesztette azt.¹¹⁵ Miklós volt az első, aki összefonódva viselte a két (muraközi és légrádi) kapitányi tisztséget, majd így viselte halála után IV. Péter (1665–1670) is, végül pedig utolsóként a családból Ádám.¹¹⁶

A Zrínyi családnak volt azonban egy olyan tagja, akinek életútja beilleszthető a Széchy által felvázolt sablonba. Zrínyi III. Jánosról (1565–1612), a szigetvári Zrínyi Miklós és Rosenberg Éva (Eva z Rožmberka, 1537–1591) fiáról van szó. Nagyjából egyéves volt, amikor édesapja elesett a szigetvári ostrom során, ezt követően édesanyjával elhagyta Csáktornyt, és 1658-ig Monyorókeréken (Eberau, ma Ausztria), Zrínyi IV. György rezidenciájában élt, majd onnan édesanyjával együtt Csehországba távozott. Életét cseh főnemesként, Csehországban élte le, anyja rokonságának körében.¹¹⁷ További kutatásnak kell tisztáznia, hogy a két Zrínyi-sarj bizonyos pontokon hasonló, ugyanakkor nem azonos életpályája valamilyen módon összekeveredett-e Széchy Károly Ádámmra vonatkozó soraiban.

Zrínyi Ádám fent tárgyalt, augusztus 31-i levele kapcsán az a benyomásunk lehet, hogy Zrínyi túlreagálhatta unokabátyja és gyámja levelét, ám úgy gondolom, sértődöttsége jogosnak mondható. Gondterhelt viszonyukat az is híven tükrözi, hogy Zrínyi jobbágycsapatok károkat szenvedtek Batthyány légrádi helyőrségétől, gyakoriak voltak az összetűzések, ami ellen Zrínyi kénytelen volt panaszt emelni az Udvari Haditanácsnál, amely 1679. október 11-én megparancsolta Batthyáynak, hogy a Zrínyi-birtokok dolgaiba ne avatkozzon be.¹¹⁸

A többszörösen vitás helyzetet Batthyány végül úgy oldotta meg, hogy Zrínyit I. Lipót engedélyével és támogatásával külföldi tanulmányútra küldte, amit maga Ádám is kérelmezett az uralkodónál már 1679 júliusában.¹¹⁹ A király az Udvari Kamarával és a Magyar Kancelláriával egyeztetve 1679. december 30-án engedélyezte Zrínyi peres ügyeinek felfüggesztését,¹²⁰ így elhárultak az akadályok a fiatal gróf külföldi útja elől. Ismert, hogy Ádám 1680 elején Brüsszelben tartózkodott,¹²¹ majd 1680. április 13-án beiratkozott a leuveni egyetemre,¹²² ahol 1681. január közepéig folytatott tanulmányokat.¹²³ Külföldi tanulmányútja és egyetemi tevékenysége további kutatásaim tárgyát képezi.

¹¹² Széchy: *Gróf Zrínyi Miklós*, V. 213.

¹¹³ Csuday: *Zrínyiek a magyar történelemben*, 349.

¹¹⁴ Tóth: *A Kanizsával szembeni végvidék*, 43.

¹¹⁵ Zsigány: *A Magyar Királyság hadügyei a 17. század első felében*, 216.

¹¹⁶ Végh: *Zrínyi (VII.) Miklós, a határvédelem szervezője*, 63.

¹¹⁷ Pánek: *Hrabě z Rožmberka*, 68.; Laszowski: *Četiri isprave, koje se tiču Nikole Zrinskog*, 200.; Stehlík: *Czech-Croatian Relations*, 53.

¹¹⁸ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 356. (1679) Reg. fol. 519.

¹¹⁹ Hausner: *Zrínyi Ádám*, 173.

¹²⁰ MNL OL A 57. 16 köt. fol. 238.

¹²¹ Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 86.

¹²² Reusens–Wils–Schillings: *Matricule de l'université de Louvain*, 452.

¹²³ Laszowski: *Adam grof Zrinski*, 87.

Befejezés

Az 1679-ből fennmaradt levelekből látható és érzékelhető, hogy miként kereste a fiatal főúr a helyét a magyar arisztokrácia köreiben, valamint betekintést nyerhetünk a portyák sújtotta határvidék hétköznapijaiba és hatalmi viszonyaiba. A két sajátkezűleg és magyarul írt levele arról tanúskodik, hogy Bécsben töltött éveit alatt sem szakadt el attól a nyelvtől, amelyen édesapja alkotta a rendkívül értékes szépirodalmi és hadtudományi munkáit. Bár Ádám megjelenése a Muraközben visszatérés volt az ősi birtokaira, azokra a helyekre, ahol kora gyermekkorát töltötte, valójában egy új, kevéssé ismert közegben találta magát, amely ráadásul ellenségesen fogadta. Az Udvari Haditanácsnál tett panaszai és Batthyány II. Kristóffal történt levélváltása egy öntudatos ifjú főúr elszántságáról és kitartásáról vall.

Az utolsó jelenleg ismert, eredetiben fennmaradt levél, amit Zrínyi Ádám Batthyány II. Kristóffhoz címzett, 1685. február 14-én kelt Csáktornyan. Akkor Ádám már viselte a 1679-ben még hón áhított muraközi és légrádi kapitányi címet, a végvidéket pedig már nemcsak portyák sújtották, hanem háborús övezetté vált. A levél első bekezdéséből kitűnik, hogy itt is válaszlevelel van szó, és azt már kapitányi minőségében írta. Batthyány érdeklődésére, miszerint van-e üresedés az altisztjei soraiban, Zrínyi azt válaszolta, hogy erről értesítette volna. Majd beszámolt az új kanizsai pasa érkezéséről és az annak visszhangjaként történt határmenti incidensekről.¹²⁴ Azaz a végvidéken a mindennapi kötelezettségekhez tartozó híradással szolgált, amely minden várkapitány feladatköréhez tartozott. A várkapitányok hírei azonban sok esetben a végvidéki főkapitány-helyetteshez futottak be, aki azokat továbbította Batthyánynak. Így például a tárgyalt időszakban Gyöngyösi Nagy Ferenc főkapitány-helyettese is rendszeres tudósításokat küldött a harcok alakulásáról és a török csapatok mozgásáról.¹²⁵

Megemlítendő még két Zrínyi-levél 1684-ből, amelyek nem maradtak fenn eredetiben, csak Takáts Sándor alapján tudhatunk valamit róluk. Az egyik 1684 nyarán íródott (1684. július 8-a előtt, amikor Batthyány válaszolt), keltezésének helye és pontos ideje ismeretlen. Ebben a levélben Zrínyi sérelmezte, hogy amikor Batthyány 1684 tavaszán a dunántúli vitézlő rendnek megparancsolta a táborba szállást,¹²⁶ Légrádra küldött parancsát nem neki, hanem elődjének, Ákosházi Sárkány III. István¹²⁷ kapitánynak címezte.¹²⁸ A másik levél 1684 késő őszi keletkezett, amelyben Zrínyi arról tájékoztatta Batthyányt, hogy a zalai és somogyi főispáni tisztségbe való beiktatását Újudvaron szeretné megtartani, amit a főkapitány december 2-án Németújvárról kelt levelében élénken ellenezett.¹²⁹

Összességében megállapítható, hogy Zrínyi Ádám és Batthyány II. Kristóf levelezésének fennmaradt darabjai egy jóval nagyobb levélváltás csekély töredékét képezik. Köztudott, hogy az eredetileg Körmenten őrzött levéltári anyag a szovjetek bevonulását követően, 1945-ben nagy károkat szenvedett, sok irat megsemmisült. Az 1949 utáni államosítási és központosítási hullámot követően, 1953–1954-ben az Országos Levéltár (ma Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) átvette és Budapestre szállította az anyagot, ott viszont az 1956-

¹²⁴ MNL OL P 1314 No. 53 473.

¹²⁵ Tóth: *A Kanizsával szembeni végvidék*, 70.

¹²⁶ Az 1684 tavaszán a bécsi udvarban körvonalazódó hadjárat terv szerint a császári és királyi haderő legfontosabb célja a török kormányzati központ, egyúttal a középkori Magyar Királyság központjának számító Buda várának elfoglalása volt. Tóth: *A Kanizsával szembeni végvidék*, 92.

¹²⁷ Lásd: Tóth: *A Kanizsával szembeni végvidék*, 52.

¹²⁸ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 504.

¹²⁹ Takáts: *Gróf Zrínyi Ádám*, 505–506.

ban keletkezett tűzvész során ismét jelentős károkat szenvedett az irategyüttes.¹³⁰ A Takács számára 1928-ban még hozzáférhető, de mára elérhetetlen Zrínyi Ádám-féle levelek feltehetően 1945-ben és 1956-ban pusztultak el. Régebbi korok történészeinek a Batthyány-missilisek alapján íródott munkái tüzetes tanulmányozása talán segíthet a hiány pótlásában.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

- MNL OL A 57 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Kancelláriai Levéltár, Libri Regii (Királyi könyvek) (online elérés: <https://archives.hungaricana.hu/en/libriregii/>; letöltés: 2023. aug. 4.)
- MNL OL P 1314 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Családi levéltárak, A herceg Batthyány család levéltára, Missiles
- ÖStA KA HKR Prot. Exp. / Reg. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Protocollbücher des Wiener Hofkriegsrat (online elérés: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/austrian_state_archives_Hofkriegsrat/; letöltés: 2023. aug. 4.)

Nyomtatott források

- A Magyar Szent Korona Országainak helységnévtára 1913.* Budapest: A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1913.
- B. Szabó János – Farkas Gábor Farkas (szerk.): *Örök Mohács: szövegek és értelmezések.* Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020.
- Forstall, Marcus: *A Zrínyi grófok leszármazása.* In: Bene Sándor – Hausner Gábor (ured.). *Zrínyiek a magyar és a horvát történelemben.* Budapest: Zrínyi, 2007. 379–384.
- Iványi Béla (szerk.): *A két Zrínyi Miklós körmeneti levelei.* Budapest: A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarisztudományi Intézete, 1943.
- Kalous, Antonín: *Elfeledett források a Mohácsi csatáról. Antonio Burgio pápai nuncius jelentései és azok hadtörténelmi jelentősége.* *Hadtörténelmi Közlemények*, 120 évf. (2007) 2. sz. 603–621.
- Kovács Sándor Iván: *Zrínyi Miklós összes művei.* Budapest: Kortárs, 2003.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan: *Izvišće Šimuna Jude Sidića o turskoj opsadi Beča g. 1683.* *Starine*, knj. 16. (1884). 1–8.
- Laszowski, E[milij]: *Četiri isprave, koje se tiču Nikole Zrinskog, njegove žene Eve Rožemberške i njihovog sina Ivana.* *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga arkiva* god. 8. (1906) 200–209.
- Laszowski, E[milij]: *Pabirci iz obiteljskih arhiva Sermage i Josipović.* *Viestnik Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu*, knj. 9–10. (1941) 115–160.
- Luccari, Giacomo di Petro. *Copioso ristretto de gli annali di Rausa, libri quattro.* Venetta: Antonio Leonardì, 1605.
- Reusens, Edmond Henri Joseph – Wils, Joseph – Schillings, Arnold Hubert (dir.): *Matricule de l'université de Louvain.* Vol. 6. 1651–1653. Bruxelles: Acad. Royale des Sciences, 1963.
- Schmitt, Rudolf: *Podaci o Adamu grofu Zrinskom iz austrijskoga ratnog arhiva.* *Vjesnik Kr. Državnog Arkiva u Zagrebu*, god. 7. (1937) 102–127.

Szakirodalom

- Angyal Dávid: *Késmárki Thököly Imre.* Budapest: Méhner, 1888. (Magyar történelmi életrajzok, 12.)
- Bagi Zoltán Péter: *Az évszázad legvéresebb csatája az egykorú német sajtóban.* In: Fehér Bence – Tóth Anna Judit (szerk.): *Barokk történetírók Magyarországról, Magyarországon.* Budapest: Magyarságkutató, 2002. 7–29.

¹³⁰ Zimányi: *A herceg Batthyány család levéltára*, 9.

- Balogh Máté: *A dunántúli kerületi főkapitány-helyettesek Batthyány I. Ádámhoz írt leveleinek had-, társadalom- és életmódtörténeti forrásértéke*. In: Kincses Katalin Mária (szerk.): *A levél mint történeti forrás*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2022. 139–165.
- Benczik Gyula – Zágórhidi Czigány Balázs: *A Vas megyei Nádasdi Darabos család birtokainak és levéltárának Esterházy kézre kerülése*. In: Márkusné Vörös Hajnalka: *Az Esterházy család cseszneki ága*. Források és tanulmányok az Esterházy család cseszneki ágának történetéről I. Veszprém: A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprémi Levéltára, 2013. 15–30.
- Bene Sándor: *Zrínyi Miklós élete*. In: Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyi-album*. Budapest: Zrínyi – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2016. 28–57.
- Bojnicíć, Ivan: *Der Adel von Kroatien und Slavonien*. Nürnberg: Bauer & Raspe, 1899. (Johann Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. 4. Bd. 4, 12. Abth.)
- Borián Gellért Előd: *Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében*. Pannonhalma: Pannonhalmi Füzetek, 2004.
- Czigány István: *A Magyar Királyság hadügyei a 17. század első felében*. In: Mészáros Kálmán (szerk.): *Magyarország története*. 2. köt. (Az oszmán hódítás kora, 1526–1718.) Budapest: Zrínyi, 2020. 216. 190–264.
- Czigány István: *A vasvári békét követő politikai válság: bel- és vallásháború Magyarországon*. In: Mészáros Kálmán (szerk.): *Magyarország története*. 2. köt. (Az oszmán hódítás kora, 1526–1718.) Budapest: Zrínyi, 2020. 367–388.
- Csánki Dezső: *Körösmegye a XV-ik században*. Budapest: MTA, 1893.
- Csuday Jenő: *Zrínyiek a magyar történelemben. 1566–1704*. Szombathely: Özv. Seiler Henrikné, 1884.
- Engel Pál: *Magyarország a középkor végén*. CD-ROM. Budapest: MTA, 2001.
- Fallenbüchl Zoltán (összeáll.): *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár*. Budapest: Osiris, 2002.
- Fellner, Thomas – Kretschmayr, Heinrich: *Die österreichische Zentralverwaltung. Geschichtliche Übersicht*. 1. Bd. Wien: Böhlau, 1907.
- G. Etényi Nóra: *A császári udvar nyilvánosságpolitikája I. József magyar királlyá koronázásakor*. *Történelmi Szemle*, 54. évf. (2012) 4. sz. 543–576.
- Hausner Gábor – Monok István – Orlovsky Géza: *A Bibliotheca Zriniana története*. In: Klaniczay Tibor (szerk.): *A Bibliotheca Zriniana története és állománya*. Budapest: Argumentum – Zrínyi, 1991. 21–82.
- Hausner Gábor: *Zrínyi Ádám leuveni peregrinációja*. In: Békési Imre – Jankovics József – Kósa László – Nyerges Judit: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. 2. köt. Budapest–Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum, 1993. 529–532.
- Hausner Gábor: *Zrínyi Ádám*. In: Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyiek a magyar és a horvát historiában*. Budapest: Zrínyi, 2007. 165–180.
- Heller, Georg: *Comitatus Crisiensis*. München: Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München, 1978.
- Heller, Georg: *Comitatus Zagradiensis*. 2. Bd., München: Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München, 1980.
- Iványi Emma: *Gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális*. *Zalai Gyűjtemény* 18. évf. (1983). 115–130.
- Ivić, Aleksa: *Vrhovni glavari u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji od muhačke bitke do kraja 17. vijeka*. *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* god, 12. (1910). 227–229.
- J. Újvári Zsuzsanna: *Békétlen békeviszony: az oszmán uralom előrenyomulása a XVII. század első felében a Magyar Királyságban*. *Acta Historica Hungarica Turiciensia*, 31. évf. (2016) 5. sz. 811–846.
- Kalapis Zoltán: *A Zrínyi-család emlékei Ozalytól Szalánkeménig*. In: uő: *Alvidék évszázadai. A két kegyes királytól a nagyságos fejedelemtől és a dicsó kormányzóig*. Újvidék: Forum, 2006. 97–114.
- Kašparová, Jaroslava: *Po stopách knižni sbírky Františka Eusebia, hraběte z Pöttingu a Persingu. „Provenio“ a možnosti rekonstrukce rozptýlených knihoven*. In: Krušínský, Rostislav – Vintrová, Te-reza: *Bibliotheca Antiqua 2013. Sborník z 22. konference 30.–31. října*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2013. 112–121.

- Korunek, Marijana: *Paulinski samostan u Šenkovcu i grofovi Zrinski*. *Croatica Christiana periodica*, god, 73. (2014) 51–70.
- Kukuljević-Sakcinski, Ivan: *Zrin grad i njegoví gospodari*. Zagreb: Narodne Novine, 1883.
- Laszowski, E[milij]: *Adam grof Zrinski*. *Vjesnik Kr. Državnog Arkiva u Zagrebu* god, 7. (1937) 79–101.
- Martí Tibor: *Esterházyak vitézi ethosza a 17. században*. In: Ács Pál – Székely Júlia (szerk.): *Identitás és kultúra a török hódoltság korában*. Budapest: Balassi, 2012. 398–409.
- Merényi Metzger Gábor: *Zrínyi Miklós elsőszülött fiának születése és halála*. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 119. évf. (2015) 3. sz. 395–398.
- Mező András: *A magyar hivatalos helységnévadás*. Budapest: Akadémiai, 1982.
- Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 7. köt. Pest: Ráth Mór, 1860.
- Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 9. köt. Pest: Ráth Mór, 1862.
- Nemeskürty Harriet: *Egy Zrínyi-gyászbeszéd két különböző kiadásáról*. *Magyar Könyvszemle*, 99 évf. (1983) 1. sz. 49–57.
- Oross András: *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. Budapest: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2013.
- Pálffy Géza: *A rabkereskedelelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török-magyar határ mentén*. *Fons*, 4. évf. (1997) 1. sz. 5–78.
- Pálffy Géza: *Egy horvát-magyar főúri család a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában*. In: Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyiek a magyar és a horvát történelemben*. Budapest: Zrínyi, 2007. 39–65.
- Pálffy Géza: *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században*. *Történelmi Szemle*, 40. évf. (1997) 2. sz. 257–288.
- Pánek, Jaroslav: *Hrabě z Rožemberka. Jan Zrinský ze Serynu, řečený „hrabě z Rožemberka”, a legendární Petr Vok v zápase rožemberské dědictví*. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek*, čís, 30. (2012) 67–97.
- Pauler Gyula: *Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése*. 1. köt. Budapest: MTA, 1876.
- Perjés Géza: *Zrínyi Miklós és kora*. Budapest: Osiris, 2002.
- R. Várkonyi Ágnes: *Zrínyi, az államférfi*. In: Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyi-album*. Budapest: Zrínyi – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2016. 58–107.
- Schwarz, Henry Frederick: *The Imperial Privy Council in seventeenth century*. Massachusetts: Harvard University, 1943.
- Šišić, Ferdo: *Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine*. In: Klaić, Vjekoslav (ured.): *Posljednji Zrinski i Frankopani*. Zagreb: Matica Hrvatska, [1908]. 9–124.
- Smišek, Rostislav: *Uherská korunovace Josefa I. jako prostředek symbolické komunikace*. *Český časopis historický*, Roč, 112. (2014) čís. 4. 624–654.
- Stehlík, Petr: *Czech-Croatian Relations*. In: Hladký, Ladislav et al. (eds.): *Czech Relations with the Nations and Countries of Southeastern Europe*. Zagreb: Srednja Europa, 2019. 49–82.
- Széchy Károly: *Gróf Zrínyi Miklós (1620–1664)*. 5. köt. Budapest, 1902.
- Takáts Sándor: *A török portya és a magyar portya*. In: uő: *Rajzok a török világból*. 1. köt. Budapest: MTA, 1915. 336–358.
- Takáts Sándor: *Batthyányné Zrínyi Dorica*. In: uő: *Régi magyar asszonyok*. Budapest: Élet, 1914. 124–143.
- Takáts Sándor: *Gróf Zrínyi Ádám*. In: uő: *Régi magyar kapitányok és generálisok*. Budapest: Genius, 1928. 491–526.
- Tarkó Ilona: *Rabkereskedelelem és anyagi kultúra a XVI–XVII. században a Batthyány család levéltára alapján*. 1. köt. Doktori (PhD) értekezés. Budapest: PPKE BTK Történettudományi Doktori Iskola, 2012.
- Tóth Hajnalka: *A Kanizsával szembeni végvidék Gyöngyösi Nagy Ferenc levelezése tükrében (1683–1690)*. Szeged: SZTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 2013.

- Tóth Hajnalka: *Mennyit ér egy magyar lovas hadnagy? Egy rabkiváltás története diplomáciatörténeti kontextusban a 17. század közepéről*. Századok, 152. évf. (2018) 2. sz. 247–284.
- Varga J. János: *Zrínyi János Antal, a király foglya*. In: Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyiek a magyar és a horvát történelemben*. Budapest: Zrínyi, 2007. 207–218.
- Várkonyi Gábor – Várkonyi-Nickel Réka: *Gyermek a várfalak között*. In: Horn Ildikó – Várkonyi Gábor (szerk.): *Művészet és mesterség – Tisztelegő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. 1. köt. Budapest: L'Harmattan, 2016. 417–440.
- Végh Ferenc: *„Domina Helena Zriniana [...] mortem eluctata [...] anno Salutis MDCCIII. aetatis LX. die XVII. Februarii”. Mikor és hol született Zrínyi Ilona?* In: Bagi Dániel – Barabás Gábor – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): *Ruscia, Hungaria, Europa. Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára*. Pécs: Kronosz, 2022. 641–652.
- Végh Ferenc: *Zrínyi (VII.) Miklós, a határvédelem szervezője*. In: Bódvai András (szerk.): *Zrínyi Miklós emlékkönyv*. Budapest: Bethlen Gábor, 2022. 57–83.
- Witting, Johann Baptist: *Niederösterreichischer Adel*. 2. Abt. [Wien: Bauer & Raspe, 1919]. (Johann Siebmacher's grosses Wappenbuch, 26. Bd. 2. Abth.)
- Zimányi Vera: *A herceg Batthyány család levéltára*. Budapest: Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, Levéltárak Országos Központja, 1962.